КЛИМАТИЧНИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ЕЗИКЪТ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО НА БАЛКАНИТЕ

доц. д-р Даниела Боянова-Минкова, Академия на МВР,
d_boyanova@abv.bg

РЕЗЮМЕ: *Статията разглежда нарастващата честота и интензивност на природните бедствия на Балканите, като се фокусира върху горските пожари и наводненията през периода 2020–2024 г. Анализира европейските механизми за солидарност, като например Механизма за гражданска защита на ЕС (UCPM) и програмите за трансгранично сътрудничество (INTERREG), които служат като основа за регионална сигурност. Централният акцент е поставен върху критичната роля на комуникацията по време на съвместни операции. Докато на английския език е отредена ролята на незаменим технически стандарт, владеенето на съседните балкански езици се разглежда като стратегическо предимство. Чрез концепциите за „езикова регресия“ и „когнитивно тунелиране“ в статията се обяснява защо в ситуации на изключителен стрес, родните или регионалните езици се превръщат в по-надеждни инструменти за спасяване на човешки живот и изграждане на професионално доверие.*

Ключови думи: климатични промени, горски пожари, Балкани, трансгранично сътрудничество, психолингвистика, Механизъм за гражданска защита на ЕС.

CLIMATE CHALLENGES AND THE LANGUAGE OF COOPERATION IN THE BALKANS

Associate Professor Daniela Boyanova-Minkova, PhD, Academy of MoI,
d_boyanova@abv.bg

ABSTRACT: *The article examines the increasing frequency and intensity of natural disasters in the Balkans, focusing on wildfires and floods during the 2020–2024 period. It analyzes European solidarity mechanisms, such as the EU Civil Protection Mechanism (UCPM), and cross-border cooperation programs (INTERREG), which serve as the foundation for regional security. The central emphasis is placed on the critical role of communication during joint operations. While English is assigned the role of an indispensable technical standard, proficiency in neighboring Balkan languages is viewed as a strategic advantage. Through the concepts of 'linguistic regression' and 'cognitive tunneling,' the paper explains why, in situations of extreme stress, native or regional languages become more reliable tools for saving lives and building professional trust.*

Keywords: *climate change, wildfires, Balkans, cross-border cooperation, psycholinguistics, EU Civil Protection Mechanism.*

През последните няколко години всички сме свидетели на факта, че природните бедствия по света непрекъснато се увеличават по брой и интензитет.

От 2021 година насам в много райони на Европа, особено в България, Гърция, Испания и Италия, възникнаха сериозни пожари, които бяха усложнени от високите летни температури. Бяха унищожени стотици хектара гори, много хора бяха принудени да се евакуират, а материалните щети бяха изключително сериозни.

Истината е, че поради изменението на климата, морфологията на терена и липсата на зелени площи в много части на Балканския полуостров всяко лято избухват пожари, които унищожават плодородна земя и нанасят сериозни щети на сухоземните животни, птиците и растенията, както и на селскостопанските доходи, човешкото имущество и инфраструктурата. За съжаление, не са малко случаите на загуба на човешки живот.

Най-уязвими са горските масиви, в които през последните години се наблюдава увеличаване на честотата и интензивността на пожарите.

Анализът на състоянието на горските пожари на Балканския полуостров през последните няколко години показва рязко увеличение на броя им и на размера на засегнатите площи.

Макар и на фона на пандемията, през 2020 г. са регистрирани тревожни нива на горски пожари. Само в България, според НСИ, избухват 754 пожара, което е ясен индикатор за растящия риск в региона.

Лятото на 2021 г. също беше белязано от мащабни пожари в Южна Европа. Големи горски пожари избухнаха в България – в района на Сандански и в Централна България (Стара планина). Гърция преживя едно от най-тежките си лета, с хиляди огнища по цялата си територия. Стотици горски пожари нанесоха щети в Атика, Северна Евбея, Саламина, Родос, Еврос и много други места. Тези събития доведоха до масови евакуации, а унищожените стотици хиляди хектари гори ясно показаха неадекватността на националните средства за справяне с такива мегапожари.

През 2022 г. високите температури и сушата продължиха да поддържат висок риск в Европа. Пожари с голям интензитет засегнаха Португалия, Испания и Франция, а Балканите също останаха под значителен натиск, подчертавайки устойчивия характер на климатичната промяна.

2023 г. отбеляза нови рекорди в температурите. Южна Европа, включително Гърция и Италия, отново бяха в епицентъра на горските пожари. Големи райони на Северна Гърция (Еврос) и островите Родос и Корфу претърпяха огромни щети, изисквайки мобилизирането на европейския механизъм за гражданска защита.

Високосната 2024 г. се оказа безпрецедентна, регистрирайки една от най-горещите години в историята, както и най-тежките наводнения в течение на повече от десетилетие. Високите температури доведоха до опустошителни пожари на много места. България отбеляза водещи позиции в класациите по горски пожари, като според Европейската информационна система за горски пожари (EFFIS) в определени периоди е на второ място по засегната площ след Португалия и Кипър. Пожарите се разпространяваха бързо на големи и често недостъпни площи, подхранвани от необичайната жега, сухата растителност и силния вятър. Изгорените площи надхвърлиха 31 000 хектара. Опустошителни пожари нанесоха огромни щети в Португалия, Испания, Италия и Гърция. Според окончателните данни на Службата

за изменение на климата „Коперник“ 2024 г. е първата година, в която глобалното затопляне надхвърли прага от 1,5°C за целия едногодишен период, което пряко корелира с наблюдаваната екстремна интензивност на пожарите на Балканите и катастрофалните наводнения в Испания и Централна Европа.

През септември 2024 г. циклонът „Борис“ причини опустошителни наводнения в Централна и Източна Европа (включително Австрия, Чехия, Полша, Унгария, Румъния, Словакия, Германия) с човешки жертви и мащабна евакуация. В края на октомври циклонът „Дана“ (DANA) в Източна Испания доведе до катастрофални наводнения, които отнеха живота на над 200 души, превръщайки се в едно от най-смъртоносните наводнения в Европа от 1967 г.

Тези цифри не са просто статистика, а ярко доказателство за това, че климатичните събития вече не са „изключения“, а една нова реалност. Природните бедствия ясно подчертават, че изменението на климата прави екстремните климатични явления (като наводнения, пожари, горещи вълни) по-интензивни и по-мащабни. Именно затова противопожарните служби в балканските страни фокусират усилията си не само върху своевременната и адекватна реакция, но и върху превенцията на пожарите, повишаването на осведомеността на гражданите и конструирането на интегрирани предложения към държавите за ограничаване на рисковите фактори. Тази обща заплаха налага и спешната нужда от задълбочаване на сътрудничеството.

С оглед на климатичните промени и растящата опасност от природни бедствия и горски пожари тук на Балканите, трансграничното сътрудничество в региона става стратегически приоритет, като се фокусира върху превенцията, повишаване на капацитета за бърза реакция и хармонизиране на процедурите. Това прави трансграничното сътрудничество и преодоляването на езиковите бариери не просто пожелателни, а критично необходими за оцеляването в тази променена среда.

Чуха се и продължават да се чуват много гласове за спешната нужда от създаване на бъдеща европейска сила за бързо реагиране за борба с горските пожари и други природни бедствия, която да може да се намесва незабавно и ефективно, когато националните противопожарни средства са недостатъчни. Въпреки това, тези усилия все още не са довели до очаквания резултат.

Тук следва да отбележим, че трансграничното сътрудничество между България и Гърция датира от 1993 г., когато е подписан протокол между противопожарните служби на двете съседни страни.

През 2006 г. е изпълнен първият проект на Министерството на вътрешните работи на България в рамките на програмата PHAR (PHAR-CBC-BG 2003/000 630 04) „Подобряване на пожарната безопасност и извънредните ситуации на българо-гръцката граница“, благодарение на който регионалните служби за пожарна безопасност и защита на населението са снабдени с 40 нови противопожарни автомобила.

Основният механизъм за подкрепа и координация е Механизмът за гражданска защита на ЕС (UCPM), който осигурява рамка за сътрудничество между държавите – членки. Чрез него се координира предоставянето на спешна подкрепа, като например екипи от пожарникари и специализирано оборудване.

Балканските държави активно използват финансирането от Европейския съюз по програмите ИНТЕРРЕГ и ИНТЕРРЕГ ИПП (Инструмент за предприсъединителна помощ), които включват директни мерки за управление на риска от бедствия и повишаване на пожарната безопасност. Така в периода 2021 – 2027 г. се реализират няколко програми за трансгранично сътрудничество, а именно:

България – Гърция (ИНТЕРРЕГ VI-A): Програмата за трансгранично сътрудничество 2021–2027 г. включва приоритети като опазване на околната среда и намаляване на негативните ефекти от изменението на климата, което пряко засяга превенцията на пожари. (Interreg VI-A Greece-Bulgaria 2021-2027)

България – Сърбия (ИНТЕРРЕГ VI-A ИПП): Един от приоритетите е „По-устойчив граничен регион“, който предвижда изпълнение на стратегически проекти, свързани с подготовката на населението за реакция при бедствия и повишаване на капацитета на професионалистите за реагиране при извънредни ситуации в трансграничната зона. (Interreg VI-A IPA Bulgaria – Serbia 2021-2027)

България – Турция (ИНТЕРРЕГ VI-A ИПП): Програмата също има приоритет за „По-сигурен трансграничен регион“, който подкрепя съвместни действия за институционално и оперативно сътрудничество. (Interreg VI-A IPA Bulgaria – Turkiye 2021-2027)

Тези програми целят оптимизиране и усъвършенстване на процедурите и подходите, както и съвместното обучение и подготовка на екипите за бързо реагиране, за да се гарантира ефективна намеса от двете страни на границата.

Паралелно с трансграничното сътрудничество държавите засилват и националния си капацитет, като увеличават превантивните мерки. В България, например, през 2025 г. се наблюдава удвояване на средствата, отделяни за превенция на горските пожари, спрямо предходната година, като се финансира изграждането и поддръжката на минерализирани ивици и лесокултурни прегради. (WWF България 2025).

Активно се работи също така по обезпечаване на наземния капацитет за борба с горските пожари чрез сключване на договори за предоставяне на безвъзмездно финансиране за закупуване на необходимите средства.

Някои балкански държави предприемат по-строги законови мерки, като предвиждат значително по-големи глоби и възможни присъди за предизвикване на пожари (умишлено или поради небрежност) с цел превенция.

В рамките на съществуващото регионално и международно сътрудничество, българските и гръцките пожарникари предприемат целенасочени действия за намаляване на въздействието от природни бедствия, участвайки в съвместни учения, обмен на добри практики, знания и експертен опит, както и в съвместни широкомащабни операции.

Гръцките огнеборци несъмнено притежават ценен опит в борбата с пожари, евакуацията при бедствия и справянето с кризисни ситуации и е важно да споделят този опит с българските си колеги.

Балканската федерация по приложен пожарогасителен спорт (B.F.S.F.), в която участват представители от Гърция, Сърбия, Румъния, Албания и България, също играе важна роля в обединяването на огнеборците и задълбочаването на духа на сътрудничество и взаимопомощ.

Ефективността на международната помощ обаче зависи от един често подценяван елемент: функционалната оперативна съвместимост. Използването на всички изброени механизми за сътрудничество (UCPM, INTERREG) зависи в крайна сметка от един критичен, но често пренебрегван фактор: качеството на комуникацията на терен. Когато екипи от различни държави се срещнат в центъра на бедствието, те се изправят пред двойно предизвикателство – борбата със стихията и преодоляването на езиковата бариера.

В този контекст английският език се е утвърдил като незаменима lingua franca – общият код, който позволява на международните екипи да функционират като единен организъм. Английският език е безспорно и езикът на науката, технологиите и официалните протоколи, без владеенето на който съвременното професионално обучение би било невъзможно.

Въпреки това, опитът от реални кризисни ситуации показва, че чисто техническото владеене на английски език невинаги е достатъчно. Тук се появява фундаменталният въпрос за баланса между глобалния език и регионалните езици. Както отбелязва философът Франсоа Ост, Европа „мисли на различни езици“ и нейната сила се крие в превода и взаимното разбиране, а не в подчинението на една езикова хегемония.

На Балканите тази теза придобива съвсем практическо измерение. В рамките на Механизма за гражданска защита на ЕС (UCPM) стандартните оперативни процедури (SOPs) разчитат на единна терминология на английски език. Въпреки това при мащабни бедствия се задейства т.нар. „когнитивно тунелиране“ – психологическо състояние, при което под влияние на силен стрес вниманието на спасителя се стеснява и способността за обработка на чуждоезикова информация рязко спада. От гледна точка на психолингвистиката в ситуации на екстремен стрес се задейства феноменът на езиковата регресия. Човек се връща към майчиния си език, дори и прекрасно да владее чужд език. Изследвания в областта на психолингвистиката (напр. Pavlenko 2005) доказват, че в кризисни моменти работната памет е претоварена, което прави комуникацията на родния език или на познат регионален език много по-бърза и надеждна. Ето защо наличието на специално подготвени служители, т.нар. офицери за свръзка, владеещи езика на съседната държава, които не влизат в зоната на пряко действие и превеждат информацията спокойно, действа като „когнитивен мост“ и намалява риска от фатални грешки в комуникацията при критични операции. Това не касае само спасителите, но и пострадалите. В силно екстремни ситуации – когато секундите са от решаващо значение – пострадалият „изключва“ всичко, което консумира излишна енергия, и се връща към най-базовия, вкоренен инстинкт – родния говор.

Ето защо владеенето на втори балкански език не е просто въпрос на повишаване на професионалната квалификация и културно обогатяване, а стратегическо предимство, което може да спаси животи при евакуация на местно население или при координация в критични моменти.

Има и нещо друго – всички ние живеем и работим на Балканите и имаме за съседи гърци, сърби, турци и т.н. – геополитически факт, който не може да бъде променен. Това, което може да се промени с течение на времето обаче, е нашият език – майчиният, националният език на всяка балканска страна.

Ако се фокусираме върху два балкански езика – гръцки и български, ще видим, че гръцкият език има над 3000 години писмена история, а българският – непрекъснато живо присъствие повече от 12 века. Различни езиковеди, занимаващи се с изследване на балканските езици, алармират за опасностите и вредите, които нанася повсеместното налагане на английския език във всички области на живота. Десислава Йорданова, например, посочва, че „гръцкият език е „застрашен от изчезване“, или поне от необратими промени, които неминуемо ще се отразят негативно върху опазването на неговото богатство и способността му да изразява най-различни нюанси на мисълта.“ (Yordanova-Petrova 2018: 189)

Съществува реален риск в процеса на европейска интеграция по-малки езици като гръцкия, румънския, българския и др. да обеднеят значително и като следствие, поради тясната връзка между националния език и националната идентичност, да бъде накърнена националната идентичност (Stoycheva 2011).

Всяка балканска страна носи голямата отговорност да съдейства за запазването на националния си език и следва да му осигури подходяща грижа, като го развива, запазва неговото богатство, езиковата му устойчивост и граматическа правилност и не на последно място, като се противопоставя на проникването и използването на думи от чужд произход. Нещо повече – страните, в които се говорят по-малко популярни езици, следва да си помагат и да си сътрудничат, за да защитят пространството на своите национални езици от доминиращата роля на английския като глобален език.

Общият код за комуникация между огнеборците на Балканите, за споделяне на знания и опит, е английският език. Никой не оспорва този факт и необходимостта от владеенето му, особено при мащабни операции, за бърза и координирана реакция. Всеки, който обаче има дори само основни познания по един или повече балкански езици, може да се възползва от привилегията да общува на друго, различно ниво със своите балкански колеги.

Докато английският е „скелетът“ на официалната комуникация, познаването на езика на съседа е онзи елемент, който изгражда доверие и емпатия. Ако балканският ни колега използва езика ни, дори и несъвършено, ние бихме го посрещнали по-топло, което би повлияло положително на комуникацията и впоследствие на професионалното ни сътрудничество.

В допълнение, има много райони на Балканите, където местното население не владее никакъв друг език освен майчиния, а това прави комуникацията и евакуацията много трудни. Така че при операции и трансгранични дейности по гасене на пожари би било добре в многонационалните екипи да има хора, които владеят и балкански език.

На преден план излиза въпросът да се осигури разумен баланс между реалните функции на английския език, изразени чрез широкото му използване като помощно средство за разбиране, и експресивните функции на езика, доколкото всеки език кодифицира знанието, емоционалността и светогледа на хората, които го говорят.

Развитието на сътрудничеството, решаването на проблемите тук, на Балканите, професионалната комуникация между противопожарните служби и

намирането на общи решения биха били по-ефективни, ако се прилага формулата „Английски + втори, балкански език = успешно сътрудничество“.

Как би могла да се пренесе тази концепция в специализираната образователна подготовка на курсантите в АМВР?

Един възможен модел на обучение представлява интегрирането на втори, балкански език в езиковата подготовка на курсантите в рамките на специалността „Пожарна и аварийна безопасност“ в АМВР. Това означава, че английският език се изучава в ролята на „lingua franca“ по отношение на терминологията и международните стандарти, но заедно с него курсантите получават възможност да изучават факултативно „Специализиран балкански език“ (гръцки, румънски, сръбски/турски) с фокус върху специфични команди, координация на терен и технически термини за осъществяване на комуникация при кризи.

На второ място биха могли да се инициират практически учения с участие както на експерти, така и на обучаеми от съседните държави, при които комуникацията следва да се извършва на принципа 80/20 – официалните доклади се представят на английски език, а оперативната работа в екипите се осъществява на езика на съседите.

Значим потенциал притежава и внедряването на специализиран софтуер за „бързо реагиране“. Интерактивните приложения, базирани на аудиокоманди на балкански езици, позволяват на бъдещите служители в пожарната безопасност да се обучават чрез симулационни игрови модели. Подобна методология се аргументира с високата ефективност на интерактивните методи – според Цветелина Господинова (2016) те превъзхождат 4–5 пъти традиционното обучение при формирането на практически умения и навици (Gospodinova 2016).

Не на последно място, научното разработване на корпус от професионална терминология за Балканския регион, обхващащ български, гръцки, румънски, сръбски и турски език, може да бъде важна стъпка към подобряване на трансграничното сътрудничество. Интегрирането на тази терминология в специализирани речници и помагала би допринесло за по-висока комуникационна ефективност на пожарните служби при преодоляване на езиковите бариери.

В заключение, образователната стратегия, обединяваща английския език с изучаването на съседен балкански език, успешно би преодоляла психологическото разделение на „свои“ и „чужди“ и би допринесла за реализирането на концепцията за споделен балкански регион, чиято сигурност е обща отговорност и мисия.

Пред лицето на климатичните предизвикателства Балканите имат историческия шанс да покажат, че многообразието е сила, а не препятствие. Инвестицията в езиковото обучение на младите огнеборци е инвестиция в сигурността на нашите граници и в здравето на нашите нации.

Библиография:

Монографии и статии

1. Gospodinova, Tsv. (2016). Vidove interaktivni metodi. [Господинова, Цв. 2016. Видове интерактивни методи]. https://ebox.nbu.bg/rng16/pdf/gospodinovats1.pdf

2. Yordanova-Petrova, D. (2018). Savremenniyat gratski ezik – dinamika i perspektivi. V: Balkanistic Forum, kn. 3/2018, Blagoevgrad: YUZU „Neofit Rilski“, s.

189. [Йорданова-Петрова, Д. 2018. Съвременният гръцки език – динамика и перспективи. В: Balkanistic Forum, кн. 3/2018, Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“, с. 189]

3. Stoycheva, M. (2011). Ezikovi politiki. Balgariya – Evropa. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“. [Стойчева, М. 2011. Езикови политики. България – Европа. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“]

4. Pavlenko, A. (2005). Emotions and Multilingualism. Cambridge University Press.https://assets.cambridge.org/97805218/43614/frontmatter/9780521843614_frontmatter.pdf

Официални доклади и институционални източници:

1. European Commission. (2024). Advance report on forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2024. European Forest Fire Information System (EFFIS). [Online]. Retrieved from: https://data.effis.emergency.copernicus.eu/effis/reports-and-publications/effis-related-publications/advance_report_on_forest_fires_in_europe_middle_east_and_north_africa_2024.pdf

2. EFFIS. (2024). European Forest Fire Information System: Situation Report. European Commission, Joint Research Centre (JRC). [Online]. Available at: https://effis.jrc.ec.europa.eu/applications/situation-viewer/

3. Natsionalen statisticheski institut (NSI). (2021). Statistika na pozharite i prirodnite bedstviya v Balgariya (Vazniknali bedstviya, avarii, intsidenti i krizi). Sofia: NSI. [Национален статистически институт (НСИ). 2021. Статистика на пожарите и природните бедствия в България (Възникнали бедствия, аварии, инциденти и кризи). София: НСИ]. [Online]. Available at: https://www.nsi.bg/bg/content/8877/възникнали-бедствия-аварии-инциденти-и-кризи

4. WWF Balgariya. (2025). Analiz na situatsiyata s gorskite pozhari v Balgariya, 2025 g. Sofia: WWF World Wide Fund for Nature. [WWF България. 2025. Анализ на ситуацията с горските пожари в България, 2025 г. София: WWF World Wide Fund for Nature]. Available at: www.wwf.bg

Програми за сътрудничество:

1. Interreg VI-A Greece-Bulgaria 2021-2027. (2022). Programming Document (CCI 2021TC16RFCB021). Brussels. [Програма за сътрудничество (Interreg VI-A) Гърция-България 2021-2027]. Available at: greece-bulgaria.eu

2. Interreg VI-A IPA Bulgaria – Serbia 2021-2027. (2022). Programming Document (CCI 2021TC16IPCB007). Sofia. [Програма (Interreg VI-A) ИПП България – Сърбия 2021-2027]. Available at: ipa-bgrs.mrrb.bg

3. Interreg VI-A IPA Bulgaria – Turkiye 2021-2027. (2022). Programming Document (CCI 2021TC16IPCB005). Sofia. [Програма (Interreg VI-A) ИПП България – Турция 2021-2027]. Available at: ipa-bgtr.mrrb.bg